

УДК 930 (497.1) «19»

Орел Ю. В.

ЗАХІД І СХІД У НАУКОВО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ МІЛАНА ШУФФЛЯЯ

У статті подано спробу проаналізувати наукову і публіцистичну спадщину (після Першої світової війни) хорватського історика Мілана Шуффляя як одного з представників цивілізаційного підходу.

Створення нової держави південних слов'ян, до якої увійшли території (зі слов'янським населенням) із колишніх Османської і Габсбурзької імперій, Сербського та Чорногорського королівств після Першої світової війни, потребувало не тільки зміни політичної і соціально-економічної систем, а й самовизначення цієї держави та її народів на культурно-історичній мапі світу, Дискусія, що розпочалася ще у довоєнний період навколо шляхів модернізації, розглядала теми цивілізаційних та історико-культурних парадигм, які є найбільш характерними для слов'янських народів Балкан. Ішлося про питання домінування західних чи східних рис у історії, культурі, ставленні до держави, свободи і права цих народів; поступово важливу роль у цій дискусії починає відігравати югославізм як модель універсалізації, що покликана погодити цивілізаційні відмінності. Обговорення цих тем було характерним для всього міжвоєнного періоду, і не припинялося ні у періодичних виданнях, ні на сторінках наукових праць, ні у творах худож-

ньої літератури чи інсталяціях представників мистецького авангарду.

Основною течією у цій дискусії були всі прояви антизахідництва, що тією чи іншою мірою були притаманними більшості культурним і політичним нуртам того часу. Подібні настрої тоді були поширені в Європі і були викликані емоційною кризою у суспільстві, яке пережило страхіття Першої світової війни. Після закінчення війни настав час аналізу: частина світової інтелектуальної еліти намагалася розрахуватися з примарами війни, шукаючи винних у її початку; решта просто загубилася у цьому новому повоєнному світі, перетворившись на так зване втрачене покоління, яке не могло знайти свого місця у повоєнному повсякденному житті, де не існувало солдатського братерства, взаємодопомоги і соціальної рівності. Провідні мислителі епохи розуміли, що пошуки винного або носителя за військовим минулим не дають відповідей на запитання, чим була Перша світова війна для європейського суспільства початку ХХ ст. та

яким є це суспільство нині, після закінчення війни. Тому в Королівстві сербів, хорватів і словенців розчарування у західних цінностях набувало таких самих конотацій, як і в сучасних їм працях західних мислителів, письменників і митців. Вони [сербі, хорвати і словенці] бачили, що західна цивілізація, нагромадивши великий технологічний потенціал, не могла створити дієвої етичної системи, яка перешкоджала б використанню цієї техніки проти самого людства. Антизахідницькі рухи, що були популярними у той час, наголошували, що не можна запозичити західний взіреть для побудови нового суспільства, оскільки він не зміг запобігти війні, що забрала життя і зруйнувала долі цілого покоління. Ознакою пануючого у суспільстві розчарування у західних цінностях можна вважати видання у 1936 р. праці Освальда Шпенглера «Захід Європи» у перекладі відомого сербського філософа консервативних суспільно-політичних поглядів Владимира Вуїча (зрозуміло, що інтелектуальна еліта ознайомилася з цією працею в оригіналі одразу після випуску).

Антизахідництво в Югославії мало кілька проявів відповідно до політичних поглядів осіб, які його притримувалися. Тут варто згадати як югославізм і клерикалізм, так націоналізм і лівий рух. Захід зі своєю матеріальною привабливістю, а головне, з системою політичних цінностей і понять про державу не відповідав потребам югославізму, який будувався на засадах універсальності й інтернаціоналізму, спрямованих на захист спільного інтересу - інтересу югославської держави на міжнародній арені і югославського народу у власній країні. Західна традиція у такому трактуванні була конкурентною щодо югославської ідеї, оскільки пропонувала вже апробовані принципи державного управління, яке спиралося на демократичні цінності і право.

Критика західного способу життя та етичних цінностей була центральною темою праць діячів суспільно-політичної і культурної думки лівого руху, що найвиразніше проявилася в творах художньої літератури громадянського змісту. Найбільш складного, але й осмисленого вираження, набуває тема самовизначення балканських народів між східною і західною традиціями не стільки у творах «соціальної літератури», скільки у творах лівого авангарду і сюрреалізму. Мирослав Крлежа, Марко Ристич, Васо Богданов та їхні однодумці у наукових, публіцистичних і літературних творах виступають з критикою західного «інтелекту», що нездатний до самообмежень в етичному плані. Подібні антизахідницькі настрої були поширені й у колах клерикальних, зокрема, варто виділити двох найвидатніших філософів-теологів того часу: Юстина Поповича

і Степана Зіммерманна. У своїй найвідомішій праці «Святосав'є як філософія життя» Юстин Попович, відповідаючи на запитання, куди далі мусить іти народ - на Захід чи Схід, пише: «Коротко і широко кажучи, європейська людина проголосила себе за Бога. Чи ви не зауважили, як вона безмежно хоче божеству вати: божествувати над наукою і технікою, філософією і культурою, релігією і політикою, мистецтвом і модою, божествувати за будь-яку ціну, хоч би й інквізицією, і папізмом, хоч би мечем і вогнем. Вона мовою своєї гуманітарно-позитивістичної науки оголосила, що немає Бога. І керуючись тією логікою, сміливо дійшла висновку: оскільки немає Бога, тоді я сам Бог» [1].

У хорватській суспільно-політичній думці національного напрямку принципово протилежний підхід до оцінки Заходу і західної цивілізації. Апологію Заходу було випрацьовано у міжвоєнний період Міланом Шуффляем, який став провідним ідеологом правого руху. Постаць цього вченого, албанолога і видатного політичного діяча Партії права стала легендарною ще за його життя. Це було пов'язано із важкою долею вченого, зокрема із судовим процесом проти нього у 1921 р., на якому Мілана Шуффляя за зраду було засуджено дотрьохз половиною років ув'язнення (з яких він відбув половину терміну), оскільки в одного з агентів франківців, що перетинав кордон, було знайдено записку, підписану Шуффляем. Але справжніх рис героїчності постаць вченого набуває у роки НДХ (Незалежної Хорватської держави). У пропаганді НДХ Мілан Шуффляй був представлений не тільки як жертва режиму «б січня» [2], але і як основний ідеолог усташів. Хоча за часів НДХ не було перевидано жодної наукової праці вченого, але з'являється багато матеріалів про його життя і науковий доробок. Рішення не передруковувати спадщину Шуффляя за часів НДХ Йосип Хорват пояснює тим, що вони вважали його за «слов'яносерба» [3].

Велике значення для аналізу розвитку хорватської національної історичної думки і тлумачення нею поняття держави мають статті вченого, опубліковані після 1923 р. у різноманітних журналах і газетах та перевидані у 2000 р. у серії «Століття хорватської літератури» під назвою «Вибрані політичні твори» [4]. Статті, що увійшли до цього збірника, мають науково-публіцистичний характер, проте показують не тільки ступінь занурення історика у політичне життя, а й зв'язок між науковою концепцією і політичною позицією вченого, що дозволяє простежити їх взаємовплив. Пишучи про історію церкви, Візантії чи Албанії, Мілан Шуффляй завжди співвідносив її [історію] з минулим і сучасним Хорватії. Паралельно з політичними і публіци-

тичними працями вчений видає цінні наукові дослідження, такі як «Серби і Албанці (їх симбіоз у середньовіччі)» [5], «Історія північних албанців» [6], і бере участь у випуску збірки документів «Acta Albaniae».

Науково-публіцистична спадщина Мілана Шуффляя заслуговує на ґрунтовний аналіз. У сучасній історіографії є два підходи до оцінки цієї частини спадщини історика: одні [7] закликають до більш глибокого вивчення наукових праць ученого, оцінки його роботи в архівах та археографічних досліджень; інші, як, власне, упорядник «Вибраних політичних творів» Дубравко Єлчич, представляють Мілана Шуффляя як одного з провідних ідеологів правашів, жертви режиму, що виправдовує ті терористичні методи боротьби, які використали усташі проти югославської влади. Ореол жертви, що було створено навколо постаті вченого у пропаганді усташів, не дав змогу проаналізувати його спадщину з метою розкриття політичних і наукових концепцій як цілісної системи; розглянути його праці як відображення тих суспільних і політичних явищ, що хвилювали хорватське суспільство у міжвоєнному двадцятилітті. У своїй статті, присвяченій 120-літтю з дня народження Мілана Шуффляя, Младен Шваб, автор вагомих праць про діячів міжвоєнного періоду в Хорватії Іво Пілара і Франка Лукаса, зазначає: «Розглядати Шуффляєві програмні статті, в основному, з праваської преси, а занедбувати все інше, можуть тільки аматори, не історики, котрі чи не знають, чи не бажають досягнути цілісності його доробку і всі політичні зміни, через які він пройшов у короткому, але багатому зломів житті. Тому будь-яка одностороння оцінка, навіть і Хорвата (Йосип Хорват.-Ю. О.), неточна і необґрунтована» [8].

Важливим є аналіз наукового доробку академічного характеру. Проте дослідження буде неповним без розгляду науково-публіцистичних творів, що дають змогу краще зрозуміти, як ідеологічні концепції, яскраво окреслені у публіцистичних творах, «перетікали» до наукових праць. Крім того, публіцистичний доробок вченого за обсягом значно більший, ніж науковий, оскільки наукові твори могли з'являтися кілька разів на рік, тоді як публіцистичні - щотижня. Хоча для історичного дослідження найбільшу цінність мають науково-популярні статті з питань середньовічної історії, проте паралелі в оцінках подій ХІХ ст. є складовою авторського бачення місця і ролі Хорватії як в історії, так і в сучасній йому політичній ситуації.

Питання самовизначення хорватів між Сходом і Заходом можна вважати наскрізною темою усіх творів Мілана Шуффляя після 1923 р. Це стосується як строго наукових, присвячених питанням етногенезу хорватів і середньовічної іс-

торії, так і публіцистичних праць. На відміну від сучасників, позиція Шуффляя не є антизахідницькою. Важливою для розкриття позиції ученого, його цивілізаційного підходу до визначення історичного минулого батьківщини (як і сучасних йому політичних реалій) є розуміння Шуффляєм положення Хорватії на Балканах - на межі західної і східної цивілізацій, що представлено у статті «Воскресіння Хорватії», надрукованій у «Хорватській думці» [9]. У ній автор розкриває значення Сербії і Хорватії як представників двох світів, представників різних цивілізацій, що, всупереч своєму географічному сусідству, далекі цивілізаційно, а тому ніколи не зможуть об'єднатися в одну державу: «Тому що на стику Балкан, на кордоні між Заходом і Сходом, католицизмом і православ'ям, європейською культурою і варварством, хорватське ім'я, хорватська кров не означає тільки націю. Хорватська кров тут означає цивілізацію. Хорватство тут є синонімом всього прекрасного і доброго, створеного європейським Заходом» [10]. Цю думку Шуффляя розвиває і в одній зі статей збірки «Хорватія в світлі світової історії і політики», в якій показує цивілізаційну прірву як непереборну перешкоду до існування у межах однієї політичної організації: «Західним католицьким хорватам немає місця на православних Балканах. Це є зараз домен сербів, котрі для цього завдяки цілій низці нових генерацій повністю адаптовані. Навіть якби обрушилося Душанове царство і утворилася федерація, це було б чисто балканською креацією. У ній хорвати втратили б те, що є в них найкращого на думку Партії права, і те, що є в них найкращого на думку Радича [11]. Втратили б сенс західної цивілізації і людяності» [12].

У своїх творах, чи то наукового, чи то публіцистичного характеру, Мілан Шуффляй заперечував саму можливість існування Югославії, використовуючи для цього цивілізаційне пояснення. «Югославська ідея не є достатньо динамічною. Вона - молода і фрагментарна. Вона - ніщо у порівнянні з сильною сербською свідомістю, загартованою в століттях боротьби за звільнення... У самій Хорватії югославська ідея є тільки тонкою оболонкою, під якою кипить національний хорватський вулкан» [13]. Якщо більшість його сучасників виступали з критикою західної цивілізації, звинувачуючи її у жахиттях війни й у втраті чуттєвості, у пошуках нової ідентичності вагалися між вибором східних або західних зразків державності, традиції, культури, взаємин у сім'ї, історії тощо, Мілан Шуффляй залишається відданим власній прозахідній концепції. В історичних працях того часу не було однастайності щодо ролі історії країн Західної Європи в історії хорватського народу: одна група вчених визнавала західний вплив на формування історії Хор-

ватії; інші були прихильниками теорії автохтонності, в якій патріархальність власної культури була найвищою цінністю. В теоріях Мілана Шуффлая Хорватія постає як найкращий зразок західної цивілізації, оскільки вона [Хорватія] є не просто споживачем західної технології і матеріальних благ, а й носієм релігійності. Хорватське католицизм є тією основою етичного відродження західної цивілізації, у відсутності якого полягала основна причина Першої світової війни та її наслідків, що фактично поставили західний світ на межу катастрофи. В аналізі сучасного стану західної цивілізації Мілана Шуффлая поєднується як філософська теорія Бертрана Рассела [14] і Гарета Гарретта [15], посилання на твори, які він часто використовував у своїх статтях, так і деякі ідеї Освальда Шпенглера, особливо його розуміння історії. Ці філософи у своїх творах засуджували механіцизм західного суспільства і стрімкий науково-технічний розвиток, не підкріплений адекватним розвитком політичної та етичної систем. На ці філософські погляди спирається Мілан Шуффлай, аналізуючи протистояння всього «західного» і «східного» у будь-якому куточку землі, проводячи аналогії з ситуацією на Балканах, де хорвати у новій югославській державі виступали уособленням західної цивілізації, а серби - східної. У збірці есе «Хорватія в світлі світової історії і політики» автор формулює власне визначення східної і західної цивілізацій: «В білій людині схід бачить брутального варвара. Для східної людини матеріальна цивілізація, якою ми так пишаємося, взагалі не є цивілізацією. Вона нічого не принесла етичним цінностям людства. Справедливість і щастя значать більше, ніж пізнання природних сил. Для східної людини немає багатства і сили, окрім духовних, немає іншої величі, окрім святості, інших зв'язків для людства, окрім любові» [16]. Але викриття недосконалості західної цивілізації у творах Мілана Шуффлая мало одночасно показати переваги хорватського народу в межах цивілізаційного Заходу. Перевага хорватського народу полягала, на думку вченого, у тому, що католицизм є невіддільною частиною національної свідомості хорватів. До цього питання автор звертається у статті «Католицька церква і хорвати». Саме у ній він розглядає католицизм як етичну можливість продовження західної історії. У цій праці він приймає ідею про повторюваність культурно-історичних епох, сформульовану в «Заході Європи» Шпенглера. Шуффлай розглядає нову епоху як повторення середньовіччя, що його основною рисою вважав піднесення церкви і релігії. «У хорватському випадку католицька віра, та «віра всього», внаслідок окремого геополітичного положення хорватського народу надзвичайно силь-

но зрослася з національною душею, а історія Католицької (у автора з великої літери.- Ю. О.) церкви з історією Хорватії, так що вони разом нероздільно пов'язані в національній свідомості» [17].

У своїх науково-популярних творах Мілан Шуффлай звертається до найбільш актуальних тем національної історії: етногенезу, існування середньовічної хорватської держави і визначення її кордонів. Підтвердження своєї концепції про різну цивілізаційну належність сербів і хорватів учений намагається відшукати у минулому. Зокрема, у праці «Серби і албанці (їх симбіоз у середньовіччі)» Шуффлай доводить, що ці народи увібрали в себе різні «елементи» інших народів: хорвати змішалися з угорським населенням (піддавшись сильному впливу аварського елемента), а серби - албанського (ілірського), незважаючи на своє спільне походження із Закарпаття. Карпати для Мілана Шуффлая виступають кордоном між західною і східною цивілізацією. На новій території хорвати також посіли місце на кордоні цивілізацій, виконуючи роль «граничар» [18]. Причому в своїх працях цей цивілізаційний поділ автор намагається відшукати у найдавніших часах. Він показує цивілізаційний поділ на Балканах як початково даний для народів слов'янських. Римська імперія, за Шуффлаєм, була приречена на поділ унаслідок свого геополітичного положення. «Уніфікація Середземномор'я була навіть у час найбільшого розквіту Риму тільки видима. Схід і Захід буйно жили під тонкою оболонкою і врешті створили дві імперії» [19]. В анотації на найбільш визначну книгу («Історія хорватів у часи народних вождарів») видатного хорватського історика Фердо Шишича, котрий у своїх політичних поглядах підтримував ідею югославізму, Мілан Шуффлай продовжує традицію «національної історіографії» у контексті середньовічної історії стосовно протистояння Заходу і Сходу. Вчений не тільки говорить про цивілізаційне зіткнення на Балканах як історичну даність, а й намагається точно встановити кордони між західною і східною цивілізаціями на Балканах. На півночі це кордон по р. Дрині [20], а на півдні - м. Драч, оскільки у ньому в середньовіччі були представлені як державні, так і церковні організації обох цивілізацій. Визначення кордону між Заходом і Сходом не становило великої проблеми для вченого, оскільки він сприймав думку про те, що сучасний цивілізаційний кордон в основному збігається з обрисами візантійського лімесу, покликаною захистити цивілізований світ від варварів [21]. Питанню визначення кордону між двома цивілізаціями присвячено аналіз «Літопису попа Дуклянина». «Літопис» має першорядне, на думку Шуффлая, значення для історії хорватського народу. Про це Шуффлай пише у статті «В зоні

прориву православ'я на Адріатиці». Головна мета цієї статті, проголошена автором, - надати «адриатичної» і «всесвітньо середньовічної» «перспективи» в оцінці цього джерела всупереч «югославистській» оцінці Шишича [22] (а саме йдеться про зауваження Шишича про те, що існування Червоної Хорватії не підтверджується в інших джерелах, окрім «Літопису попа Дуклянина»). Нова оцінка має піднести «Літопис попа Дуклянина» до рівня джерела найвищої значущості для хорватського народу. Це єдине джерело, що доводить історичну належність Південної Далмації до хорватської історичної традиції, оскільки у своїй розповіді під Дуклянин вказує на існування Білої Хорватії на півночі Далмації, а Червоної Хорватії - на півдні. Думку про велике значення цього джерела (завдяки згадкам про Червону Хорватію) Шуффлай розвиває у статті «Загадка попа Дуклянина»: «На межі албанського ядра в мішаній слов'янській дуклянській зоні під сербською політичною владою були елементи тотожні тим же елементам у північній хорватській сфері, на що існує кілька доказів» [23].

Цивілізаційний підхід хорватського вченого до вирішення питань середньовічної історії балканських народів, як і аналіз сучасної йому політичної ситуації, мав своє обґрунтування в політичній програмі Партії права. Підхід ученого, який намагався представити хорватську історію як таку, що вписується в західну історичну схему, з підкресленням всіх ознак західного культурно-історичного типу, наразився на критику з боку національно свідомої молоді. Вона, усвідомлюючи невідповідність розвитку національної історії, філософії і культури західним зразкам, намагається вибудувати власний підхід. Таким чином, з'являються теорії автохтонності, в яких кожен з історичних процесів представлено не як наслідок західних впливів, а як резуль-

тат розвитку власних творчих сил. Яскравим представником цього напрямку в хорватській міжвоєнній науці можна вважати Франьо Фанцева, твори з історії літератури якого роблять переворот у гуманітарних науках у Хорватії. Проте підхід Мілана Шуффлая залишається актуальним напрямом в історіографії балканських народів, і не тільки в міжвоєнний період. Подібна концепція розвитку чорногорського народу з'являється у творах Савича Марковича Штедемлії, який також намагався викласти історію чорногорського народу в контексті протистояння західної і східної цивілізацій. У своїх працях, присвячених середньовіччю, він звертається до розкриття «загадки» Червоної Хорватії, робить висновок про переважання рис західної культури у Чорногорії. Підхід, запропонований Міланом Шуффлаєм, що використовувався і в історіографії інших балканських народів, був одним з характерних способів представлення минулого діячами правого руху. Незважаючи на те, що концепція автора не стала канонічною, оскільки не була прийнята ні у так званій громадянській історіографії, ні в марксистській, вона пропонувала оригінальний підхід до інтерпретації національної історії хорватського народу.

На новому етапі розвитку історіографічної науки ми не можемо повністю заперечувати, що відмінність в історичному розвитку Заходу і Сходу реально існувала, але не потрібно використовувати концепцію протистояння цивілізацій там, де його реально не було. Ця дихотомія світу з'являється у полеміці навколо розподілу церков, але це не означає, що цивілізаційний розрив одразу стає відчутним і усвідомлюється всіма верствами суспільства на всій християнізованій території. Цивілізаційний підхід є дієвим методом вивчення історії, що має як свої переваги, так і недоліки, поки не перетворюється на процес множення історичних міфів.

1. *Popovic J.* Svetosavlje kao filozofija zivota - Valjevo, 1993.
2. Вченого було вбито в результаті розбійницького нападу на вулиці Загреб у 1931р. Хорватська громадськість звернулася з відкритим листом, що містив заклик засудити диктаторський режим, який вона звинувачувала в організації вбивства Мілана Шуффлая - одного з найбільш непримиренних критиків белградської влади. На цей лист відгукнулися найбільш відомі тоді в Європі діячі - Томас Манн і Альберт Ейнштейн від імені Міжнародної ліги прав людини у Німеччині. Пізніше до цього апелю приєдналися представники американської інтелігенції. Останні результати дослідження обставин смерті вченого викладено у праці Босільки Янятович (*Janjatovic B.* Politčki teroru Hrvatskoj 1918—1935.— Zagreb, 2002).
3. *Horvat J.* Hrvatski panoptikum. - Zagreb, 1965. - С. 254.
4. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi. - Zagreb, 2000.
5. *Sufflay M.* Srbi i Arbanasi (Njihova simbioza u srednjem vijeku). - I видання: Arviva za arbanasku starinu, jezik i etnologiju. Istorijska serija. Knj. 1. - Belgrad (Ljubljana), 1925; II видання: Serbet dhe Shqiptarët-Tirana, 1926; III видання: Srbi i Arbanasi (Njihova simbioza u srednjem vijeku). - Sarajevo, 1990; IV видання: Srbi i Arbanasi (Njihova simbioza u srednjem vijeku). - Zagreb, 1991.
6. *Sufflay M.* Povijest sjevernih Arbanasa. - I видання: Arviva za arbanasku starinu, jezik i etnologiju: Istorijska serija. - Knj. 2. - Belgrad (Ljubljana), 1925; II видання: Povijest sjevernih Arbanasa. - Priština, 1968.
7. *Zoran Kravar.* Revizionizam tvrdo ukoriien // Zarez, 58-Zagreb, 2001.
8. *Mladen Svab.* Djelo dostojano pozornosti // Vijenac. - 1999. - Knj. 149.
9. Шотижневик, виходив у Загребі впродовж 1920-1924 pp.
10. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi. - Zagreb, 2000. - С. 69 (Dubine narodne svesti, Hrvatska misao, br. 88, Zagreb, 24 travnja 1924).
11. Степан Радич - лідер Хорватської селянської республіканської партії.
12. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi. - Zagreb, 2000. - С. 69-10 (Dubine narodne svesti, Hrvatska misao, br. 88, Zagreb, 24 travnja 1924).

13. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi.- Zagreb, 2000.- C 238 (Hrvati nisu kunici, Hrvatsko pravo, br. 5179, Zagreb, 20 rujana 1928).
14. *Russell B.* Ikarus or the Future of Science. - London, New York, 1924.
15. *Garrett G.* Ourboros or the Mechanical Extention of Mankind- Mew York, 1926.
16. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi.- Zagreb, 2000.- C 41 (Hrvatska u svjetlu svjetske historije i politike, Civilizacija Zapada i Istoka, Obzor, br. 124, Zagreb, 9 svibnja 1926).
17. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi,- Zagreb, 2000.- C 276 (Katolicka crkva i Hrvati, Hrvatsko pravo, br. 5228, Zagreb, 10 kolovoza 1929).
18. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi. - Zagreb, 2000. - C 75 (Hrvatskavr izemlja, Starohrvatska prosvjeta, br. 1, str. 118-123, Zagreb-Knin, 1927).
19. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi.-Zagreb, 2000.-C 76 (Hrvatska krv i zemlja, Starohrvatska prosvjeta, br. 1, str. 118-123, Zagreb-Knin, 1927).
20. *Goldstein I.* Granica na Drini - značenje i razvoj mitologema II Historijski mitovi na Balkanu.- Sarajevo, 2003- C 109-136.
21. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi. - Zagreb, 2000. - C 97 (U prodornoj zoni pravoslavlja na Jadranu, Oboz, br. 97, str. 7, Zagreb, 7 travnja 1928).
22. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi.- Zagreb, 2000.- C 104 (U prodornoj zoni pravoslavlja na Jadranu, Oboz, br. 97, str. 7, Zagreb, 7 travnja 1928).
23. *Sufflay M.* Izbrani politički spisi. - Zagreb, 2000. - C 97 (Zagonetka popa Dukljanina, Oboz, br. 138, str. 6, Zagreb, 23 svibnja 1925).

Yu. Orel

WEST AND EAST IN THE SCIENTIFIC JOURNALISTIC HERITAGE OF MILAN SUFFLAY

It is the attempt to analyze scientific and publicistic heritage of the Croatian historian Milan Sufflay as one of the representatives of civilization approach after the First World War.